

ról: az író, a férj, az emigráns mindennapjairól. Átható tekintetét nem kerüli el a dolgok, minden emberi dolog legapróbb részlete sem. A *Napló* az egyik legszebb könyv, amelyet valaha is olvastam.”

Szczepan Twardoch: „Tegnap éjjel újra Márai, a *Napló*, és mint mindig, mintha hirtelen kiemelném fejemet a vízből, és levegőt vennék: mégiscsak van értelme embernek lenni. Még a *Napló* értelmiségijének ódivatú fogalma is emelkedetté válik a közöny, a lenézés és a könyörtelenség révén, merthogy Márai igenis közönyös, lenéző és könyörtelen.”

Máraitól és naplójáról vita folyik a lengyel emigránsok internetes fórumán is; több mint tucatnyi személy írta le véleményét eddig, vitatkozva az emigráció fogalmáról, de egyetértve abban, hogy a magyar író *Naplója* a legjobb könyv, amelyet életükben olvastak.

Hasonló fogadtatásban részesültek Márai más kvázi életrajzi művei: az *Egy polgár vallomásai*, a *Föld! Föld!* és a *Füves könyv* is, amelyről a már idézett Passent azt írta, hogy úgy olvassa, mint az imakönyvet. A helyhiány miatt és a nap mint nap özönlő, Márai lengyelországi jelenlétét bizonyító tanúságtételek óriási mennyisége miatt, sajnos, meg kell elégednünk egy ilyen általános képpel. Úgy vélem viszont, hogy a Márainak szentelt lengyel megnyilvánulásokból már

most össze lehetne állítani egy, a magyar olvasók számára is igen érdekes antológiát.

Ezúttal azonban fejezzük be elemzésünket egy Márai lengyelországi híveinek hatalmas seregéből kiválasztott olvasó nagyon is sokat mondó és reprezentatív véleményével: „Nemrég fejeztem be Márai Sándor három könyvének olvasását. A mesterek mestere. Zamatos, tartalmas nyelv, ma már nem létező világok, olyan mély és olyan mesterien megformált gondolatok, hogy az ember beleizad, amikor rájön, hogy az utolsó oldalhoz közeledik. Magamba szívom minden szavát, és irigylem a magyarokat, hogy eredetiben olvashatják. Ez az ember – a maga tragikus sorsával, különleges életével és isteni életművével megmutatta a megnevezhetetlent, egyértelműen a halhatatlanok panteonjába való. Különösen a *Naplót* ajánlom, de valójában minden leírt mondatát. Az ő idejében ugyanis felelősséget vállaltak a szóért, szövegért és gondolatért. (...) Céggemmel nemrég Szlovákiában jártam, s úgy döntöttem, lemaradok társaimtól, csak azért, hogy eljussak abba a városba, ahol Márai született, s amelyet oly sokszor emlegetett. És megéreztem a történelem érintését, mi több – az élő szöveg ízét, tapintását. Kimondhatatlan élmény volt.”

Szenyán Erzsébet fordítása

TERESA WOROWSKA Sorsajándék

Márai Sándor műveivel a kilencvenes évek végén találkoztam, de éppen csak elkezdtem ismerkedni velük, amikor levelet kaptam a varsói Czytelnik könyvkiadótól. Azt kérdezték, ismerem-e azt a Nyugaton olyan sikeresen fogadott magyar író, akire az Olaszországban élő Gustaw Herling-Grudziński is föl hívta a figyelmet folytatásokban közölt, „éjjel írt” naplójában, és ha igen, szolgálhatok-e néhány oldalas „szövegízelítővel” valamelyik könyvéből, mert a kiadó fontolgatja bemutatását a lengyel olvasóközönségnek. Választásom az *Egy polgár vallomásai* utolsó három kis fejezetére esett. Még most is emlékszem, milyen élvezetes volt a munka. Néhány hónappal később már fordítottam a könyvet, utána egymás után a továbbiakat, és mindeddig én választhattam meg, melyik legyen a következő. A *Polgár...* után először a válogatás jött a *Naplóból*, azután a *Föld! Föld!*, majd a *Szindbád hazamegy* és a *Zendülők*. Jelenleg a *Garrenek műve* második kötetén dolgozom, és amikor elkészülök mind a hattal, a kiadó

tervei szerint következnek a *Napló* duplájára bővített kiadása. Ha hozzáveszem még azokat az irodalmi folyóiratokban megjelent rövidebb írásokat tőle és róla, mondhatom, hogy az életem utóbbi csaknem tíz évét Márai társaságában töltöttem. Kitűnő társaságában.

Az első három Márai-könyv fordítása más volt, mint minden addigi és azutáni munkám – mert én voltam más. Volt bennem valami megilletődöttség, csendes ünnepélyesség, amely abból a felismerésből eredt, hogy egy kivételes szerzővel találkoztam, és éppen nekem adatott meg, hogy közreműködjem lengyelországi megjelenésében. Ezt különösen a *Napló* válogatása közben éreztem, mert a *Napló*ban találkoztam Márai legszemélyesebb hangjával. Azaz: hangjaival. A Helikon Kiadónál megjelent hat kötetből csak egy kb. hatszáz oldalas könyvet kellett összeállítanom. A mérlegelés, kételyek, bizonytalanság és a felelősség néha nyomasztott. De a részletek gondolatgazdagsága mindig felvillanyozott.

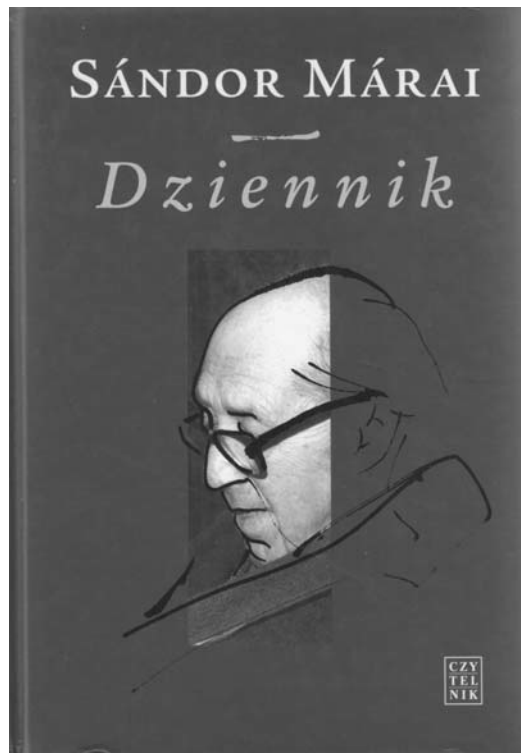
Az olvasáshoz képest a fordítás sokkal bensőségebb kapcsolatot jelent a szöveggel és szerzőjével. A fordított könyv egy-egy jelenete, gondolatsora, érzelme erős rezonanciát teremt. Ezért a legjobb pillanatokban titokzatos dolog történik – úgy indul el bennünk a belső

események sora, ahogy azt a pusztá olvasás csak ritkán képes kiváltani. Különösen a *Föld! Föld!* fordítása közben éreztem ezt. Sokszor eszembe jutott, hogy a szerző, amikor ezt a könyvet írta, csak néhány évvel volt fiatalabb, mint most én. Nem lehetett elkerülni az összevetést – természetesen nem a helyzetünket hasonlítottam össze, hanem a saját sorsunkhoz való viszonyulást. A könyvvel kapcsolatban a repedést, a kettéválást éreztem meg, azt, hogy valami végletesen kettészakadhat az eddigre és az azutánra. Ez történt Márai esetében: nemcsak a világgal, s benne életével és írói sorsával, hanem kitűzött feladatának víziójával és megvalósításának módjával is. Amikor a könyvet fordítottam, vissza-visszatértem a középkor válságáról szóló olvasmányaimhoz, mert akkoriban foglalkoztatott ez a kérdés. Ennek a válságnak több nyomát fedeztem fel a regényben, ezért jobban azonosultam írójával – de erre az összefüggésre csak később jöttem rá, amikor hozzáláttam az utószó megírásához. Márai rákényszerült, hogy búcsút vegyen addigi életétől: az országra rászakadó kataklizma és a személyes lét anyagi alapjait jelentő írói pálya kettétörése együttesen zúzta össze egzisztenciáját. És miközben megértette, hogy mindent előlről kell majd kezdenie, boldog volt. Felszabadult. Abban az időben hasonló belső utat kellett bejárnom. Milyen nagy távolságra került ez az ember az egójától, gondoltam, és mekkora sztoicizmussal volt képes szemlélni az eseményeket: mindent elveszítve kellett belevágnia az új életbe. Idegenben, bizonytalan talajon, elszegényedve, kilátások nélkül. Volt mit tanulni Máraitól. Mindennapi intenzív kapcsolatomban a szöveggel s az, hogy mélységükben kellett megértenem azokat a körülményeket, amelyek között beért, konkretizálódott az író végső döntése, személyesen is nagyon sokat segített nekem. Olyan volt ez, mintha egy idős barát elmesélte volna, hogyan verekedte át magát egy komoly életakadálynál akkor, amikor én még előtte álltam.

*

Az olvasásban az a legjobb, hogy képzeletben megannyi világot járhatunk be, és belelátunk megannyi ember lelkébe, sorsába.

Ami az olvasónak lehetőség, az a fordítónak bizonyos értelemben feladat. Munkájának minősége nem kis mértékben attól függ, milyen az azonosulási, beleélési képessége. Így válik a fordítás nagy szellemi kalanddá. A fordítást megelőző szövegelemzés során, akármennyire meglepő is, nagy segítséget nyújthat a szent ignáci imamód ismerete, az, ahogyan Szent Ignác útmutatást ad a Szentírás alapján a szemlélődéshez: „Létem teljességét belevetem ennek a tapasztalatnak a megelevenítésébe” – mondja, amikor elmélyül az evangélium egy-egy részletében. – „Engedem, hogy hasson rám ez a kép. Próbálok teljesen jelen lenni a színhelyen, hallom a kérdéseket, látom az arc és a szemek kifejezését, nézem a gesztusokat és mozdulatokat, amelyek olyan sokat árulnak el a jelenlevő személyről. (...) Ilyen módon, vagy ahogy a legjobb nekem, próbálok beleélni magam az ottani helyzetbe, és beszélgetek a jelenlevőkkel.” Hasonlóképpen, mint a való életben, amikor „a látáson, halláson, szagláson, ízlelésen

és tapintáson keresztül” tájékozódunk, itt „a belső érzékeken keresztül” tesszük ugyanazt. Szent Ignác ezt a módot az „érzékek alkalmazásának” hívja. Ha tehát egész lényünkkel, testünk-lelkünk minden receptorával beleolvadunk a kiválasztott történetbe vagy jelenetbe, ott vagyunk, szereplővé válunk, átengedjük magunkon a jelenlevők minden szavát és gondolatát – akkor lesz az imánk igazán személyes, és ott érint meg bensőnkben, ahol gyógyításra várunk.

Hasonló módon jó eljárni a fordított szöveggel – „be kell lépni a jelenetbe”, befogadni annak emócióit, átszűrni képzelőerőnk és érzékenységünk matériáján. Így lehet a szöveget legmélyebben megérteni és a lehető legjobban értelmezni. Csak azután tudjuk mindent mintegy „megismételni” az anyanyelvünkön.

De ez már a folyamat következő fázisa, a másik nyelv köntösébe való átöltöztetés. Ilyenkor patikamérlegre tesszük a kifejezéseket, szétszálazzuk a jelentéseket, elválasztjuk egymástól a szinonimák emocionális holdudvarát, próbálgatjuk a szavak pozícióját a mondat más-más tájain, fáradságosan fölépítjük és szászorozunk átalakítjuk a mondatokat.

Ez pedig hűvös, világos, érzelemmentes, céltudatos gondolkodást kíván. Munkája során a fordító e két állapot között feszül: egyfelől a lehető legteljesebb érzelmi élményre törekszik, másfelől reflektál, józanul mérlegel és tesz-vesz szakmai műhelyében. És a két művelet csaknem egyszerre történik.

Sokáig csak érzékelttem ezt a – számomra egyébként izgalmas – helyzetet, de nem tudtam megfogalmazni. Aztán rátaláltam a leírására Márai *Szindbád*-jában: „tudta, hogy éppen ő, az író és hajós nem engedhette meg magának az érzés és a szenvedély dolgában az okosság, a hűvös és mérlegelő értelem fényűzését: az ő dolga éppen az volt, hogy emlékezzen, hangokat halljon, a tűzbe bámuljon, mely az emberi szívek alján parázslék, s közben mindig odaégesse magát ahhoz a lánghoz, mely az emberi öntudat alján füstölög. (...) Oda kellett perzselni magát az élet lángjához, s ugyanakkor meg kellett menteni a lelkében azt a szemléletet, melynek szirtfokáról oly hidegen, beavatottan és indulat nélkül nézte az emberek tébolyodott párharcát, verekedésüket a nőkért, a pénzért, a becsvágyért, a hiúságért, múló és romlandó javak birtokáért, az aranyfüstért, címért és rangért, mellyel teleaggatták az életüket és a szalonkabátjukat, ahogy a kíváncsi nézheti a búcsú pillanatában az elhagyott haza fátyolos, ismerős tájait. Szindbádnak az volt a dolga, hogy mindent megéljen, amit a Kárpátok bércei között

akartak, cselekedtek és álmodtak az emberek, s ugyanakkor távol maradjon mindentől, amire az emberek feltették lelkük üdvösségét; úgy nézze azt, amit szeretett, mint a műértő a tájképet a tárlaton.”

*

Ha manapság szétnézünk a könyvpiacra, komoly, tartalmitlag gazdag művek mellett sok olyan kísérleti szövegre bukkanunk, amelyek közmegegyezéssel művészi verifikálása tulajdonképpen seholy és semmikor nem történik meg. A bevált kritériumokat a jöhet minden-felkiáltással nagyjából elvetették. Aminek az a következménye, hogy az alkotást leginkább a mindig és mindenáron újszerűt hozó ténykedéssel azonosítják. Ehhez azonban nem feltétel sem a tehetség, sem pedig a szakmai tudás. A „jöhet minden” állapota egyszersmind a szélhámosok és tehetségtelen kóklerek paradicsoma, hiszen nagyfokú gondolati és művészi káosz jellemzi, amelyet eufemisztikusan „alkotói szabadságnak” neveznek. Pedig az alkotás lényege mindig is a tudatos intellektuális gesztus és érték felmutatása, igazolása pedig az, hogy a művek időben hatnak. Ezért ha olyan íróval találkozunk, aki minden kétséget kizáróan nemcsak tehetséges volt, hanem a teljes írói tudás birtokában alkotott – ünnepélyes pillanatot élünk meg. Márai könyveit fordítani nagy szellemi vállalkozás, néha filozófiai és mindig stilsztikai értelemben is. Azt mondhatom, igazán meg vagyok tisztelve.

Márai Sándor, a diktatúrák esküdt ellensége

2003-ban Peter Jusčák író, szerkesztő kezdeményezésére a fenti címmel rendezett nemzetközi konferenciát a PEN Klub Szlovákiai Központja, a Prágai Szlovák–Cseh Klub, a Szlovákiai Írók Közossége, a Kassai Bocatius Könyvtár és a Kassai Polgári Klub a Nemzetközi Visegrádi Alap és Szlovákia Kulturális Minisztériuma támogatásával. A konferencián Mária Bátorová író, Fried István irodalomtörténész, Gyüre Lajos, a kassai Márai Sándor Gimnázium és Alapiskola nyugalmazott tanára, Peter Jusčák író, szerkesztő, Tibor Kočík író, szerkesztő, Felix Netz, Márai műveinek lengyel fordítója és Zeman László nyugalmazott egyetemi oktató tartott előadást. A konferencia anyagából összeállított kötet 2007-ben magánkiadásban jelent meg.

